

Sociálne zdroje kvality života u adolescentov s telesným hendikepom so zreteľom na interpohlavné rozdiely

Eva Koubeková

Výskumný ústav detskej psychológie a patopsychológie, Bratislava

Kvalita života ako multidimenzionálny pojem je Svetovou zdravotníckou organizáciou WHO (Fahrenberg et al. 2001) je definovaný ako subjektívne percipovaná pozícia v živote človeka, posudzovaná v kontexte kultúry, hodnotových systémov spoločnosti a individuálnych potrieb, záujmov, cieľov a očakávaní. Úroveň kvality života je vyjadrená mierou spokojnosti so subjektívnymi a objektívnymi možnosťami jednotlivca.

V rámci nášho výskumu sme záujem o problematiku *kvality života* zamerali na populáciu adolescentov s telesným postihnutím, u ktorých možno predpokladať v životných podmienkach isté obmedzenia. Jednou z oblastí, ktoré sa významne podieľajú na spokojnosti hendikepovaných adolescentov so životom je adekvátne začlenenie sa do spoločnosti a primerané fungovanie sociálnych vzťahov. U telesne postihnutých sa k uspokojovaniu týchto potrieb pripája i akceptovanie vlastného postihnutia a prijatie postihnutého spoločnosťou (Požár 1999). V tomto smere možno u adolescentov považovať školskú triedu za dôležitú inštitucionálnu skupinu, v ktorej sú konfrontovaní nielen vo výkonových ale i vo vzťahových reláciách. Do akej miery sa stane školská trieda referenčnou skupinou pre dieťa do značnej miery určuje *sociálna akceptácia triedy*. Prijatie školskej triedy za vlastnú skupinu je základným predpokladom adekvátneho začlenenia sa do štruktúry vzťahov školskej triedy a osvojenia si jej hodnôt a noriem (Juhás 1990).

Popri tejto sociálno-psychologickej charakteristike sme sledovali i ďalší zdroj kvality života – *sociálnu oporu*, mieru spokojnosti s oporou rodiny, priateľov a iných dôležitých osôb, ktoré pri zvládaní menej priaznivých životných podmienkach najmä u telesne postihnutých majú nezastupiteľnú funkciu.

V predkladanom príspevku prezentujeme len parciálne výskumné výsledky zamerané na hodnotenie kvality života, sociálnej opory a úroveň sociálnej akceptácie školskej triedy adolescentnou mládežou. Tieto zistenia analyzujeme z aspektu interpohlavných rozdielov, ako i z aspektu porovnania telesne hendikepovaných adolescentov s intaktnými rovesníkmi.

Výskumná vzorka

Celkový súbor tvorilo 183 stredoškolákov vo veku 15-21 rokov rozdelených do troch skupín:

- 1 Adolescenti s telesným postihnutím navštevujúci Gymnázium a Stredné odborné školy pre telesne postihnutú mládež v Bratislave (29 chlapcov, 33 dievčat)
- 2 Adolescenti „zdraví“ integrovaní v triedach s telesne postihnutými spolužiakmi (tzv. opačná integrácia), (16 chlapcov, 23 dievčat).
- 3 Adolescent bežnej stredoškolskej populácie (30 chlapcov, 58 dievčat).

Použité metodiky

- Dotazník Svetovej zdravotníckej organizácie (WHO) – WHOQOL – Bref – D. Kováč (1996), zameraný na zisťovanie kvality života v štyroch doménach: fyzickej, psychickej, sociálnej a enviromentálnej. Celkovú úroveň kvality života tvorí súčet skóre v jednotlivých oblastiach.

- Dotazník sociálnej akceptácie J. Juhás (1990) zisťujúci úroveň začlenenia do štruktúry školskej triedy. Dotazník pozostáva zo štyroch subškál analyzujúcich: vzťah k spolužiakom, pohľad jednotlivca na kolektív triedy, emocionálne prežívanie v triede a vzťah rodinného prostredia a školy.
- Dotazník percipovanej sociálnej opory (Multidimensional Scale of Perceived Social Support (MSPSS) – G.D. Zimet et. al. (1990) zachytávajúci mieru spokojnosti s oporou zo strany rodičov, priateľov a iných významných osôb. Súčet týchto zdrojov tvorí celkovú úroveň sociálnej opory.

Výsledky boli spracované štandardnými štatistickými metódami, aritmetické priemery, štandardné odchýlky a t-testy.

Výsledky

V hodnotení **kvality života** nezisťujeme v skupine telesne postihnutých a intaktných stredoškolákov bežných škôl významné interpohlavné rozdiely. (U dievčat oboch skupín sú naznačené len mierne nižšie priemerné hodnoty ako u chlapcov). Tieto rozdiely sa štatisticky potvrdili len v skupine intaktných adolescentov integrovaných v triede s telesne postihnutými, integrovaní chlapci udávajú významne vyššiu úroveň celkovej kvality života než dievčatá ($t=2,59^{xx}$). Na tomto hodnotení sa významne podieľa najmä psychická doména, zahrňujúca spokojnosť so sebou, pozitívne emocionálne naladenie, nachádzanie zmyslu života ($t=2,71^{xx}$). Medzi telesne postihnutými adolescentmi a kontrolnou skupinou bežnej populácie nezisťujeme ani u chlapcov, ani u dievčat (grafy 1 a 2) v hodnotení kvality života významné rozdiely.

Najvyššiu celkovú životnú spokojnosť zo všetkých sledovaných skupín udávajú „zdraví“ integrovaní adolescenti. V porovnaní s telesne postihnutými spolužiakmi vykazujú integrovaní chlapci vyššiu spokojnosť vo všetkých oblastiach života. Štatisticky sú potvrdené rozdiely vo fyzickej oblasti ($t= - 3,51^{xx}$), psychickej ($t= - 1,95^x$) a sociálnej ($t= - 2,07^x$), u dievčat významné rozdiely medzi týmito skupinami zisťujeme len v oblasti fyzickej, kde telesne hendikepované dievčatá vykazujú nižšiu priemernú spokojnosť než ich zdravé spolužiačky.

Vyššie hodnotenie kvality života integrovanými adolescentmi sa významne prejavilo aj v porovnaní s bežnou populáciou stredoškolákov. Vo všetkých oblastiach života vykazujú najmä integrovaní chlapci vyššiu mieru spokojnosti so životom ako ich ostatní rovesníci bežných škôl. U dievčat sa rozdiely potvrdili vo fyzickej ($t=2,71^{xx}$) a psychickej doméne ($t=2,18^x$) ako i celkovej kvalite života ($t=2,10^x$).

V sociálnej začlenenosti do kolektívu školskej triedy sú interpohlavné rozdiely naznačené v neprospech dievčat v skupine telesne postihnutých a integrovaných „zdravých“ adolescentov. Tieto dievčatá sa cítia v kolektíve triedy menej akceptované než chlapci, ich vzťahy so spolužiakmi sú menej priateľské, ich sociálny a psychologický komfort je nižší ako u chlapcov. Naznačené rozdiely sa však štatisticky nepotvrdili.

Z porovnania skupín (grafy 3 a 4) vyplýva, že dievčatá s telesným postihnutím prežívajú svoju pozíciu emocionálne negatívnejšie, cítia sa menej príjemne ($t=2,12^x$) udávajú tiež konfliktnejší vzťah s rodičmi než ich rovesníčky bežných škôl ($t=2,02^x$).

Najvyššie skóre sociálnej akceptácie dosahujú „zdraví“ integrovaní chlapci, ktorí svoj vzťah k spolužiakom hodnotia pozitívnejšie ($t=2,58^{xx}$), v školskej triede sa cítia lepšie, prostredie triedy im zabezpečuje lepší sociálny a psychologický komfort, pocit bezpečia a možnosti seberealizácie hodnotia vyššie než adolescenti bežných škôl ($t=1,97^x$).

Adolescenti všetkých skupín vykazujú v posudzovaní **sociálnej opory** pomerne vysokú mieru spokojnosti (priemery skupín dosahujú hodnotu 5 až 6 sedembodovej škály). Dievčatá vnímajú zdroje opory zo strany priateľov a iných dôležitých osôb ako účinnejšie, podporujúcejšie než chlapci

(grafy 5 a 6). Tieto rozdiely sú štatisticky preukázane v skupine telesne postihnutých ($t=2,06^{xx}$, $t=4,35^{xx}$) a v skupine zdravých adolescentov bežných škôl ($t=2,41^{xx}$, $t=3,51^{xx}$). Pokiaľ ide o oporu zo strany rodiny nezistujeme žiadne rozdiely medzi pohlavím.

V percepcii zdrojov sociálnej opory neudávajú telesne postihnutí adolescenti v porovnaní so zdravými, ako i integrovanými spolužiakmi vyššiu mieru poskytovanej opory. Vyššiu spokojnosť s oporou vykazujú len dievčatá bežnej populácie v porovnaní s integrovanými rovesníkmi ($t= - 2,47^{xx}$).

Záver

Na základe našich zistení môžeme konštatovať, že telesne postihnutí adolescenti vzdelávaní v špeciálnych školách so zdravými spolužiakmi sú v celku spokojní so svojím životom, považujú ho za zmysluplný, nachádzajú v sebe dostatok síl a životnej energie bojovať s nepriazňou osudu. V hodnotení kvality života sa štatisticky významne výrazne nelíšia od svojich zdravých rovesníkov bežných stredných škôl. Vyššiu celkovú životnú spokojnosť zdravých integrovaných spolužiakov možno pripísať samotnej integrácii, v dôsledku čoho zdraví adolescenti každodenne konfrontovaní s ťažkosťami a životnými osudmi iných majú zrejme tendenciu pozitívnejšie hodnotiť svoju vlastnú životnú pozíciu.

Telesne postihnutí adolescenti sú v celku primerane začlenení do kolektívu školskej triedy, kde sú na priemernej úrovni uspokojované ich potreby a seberealizačné tendencie. Aj keď telesne postihnutí adolescenti udávajú o niečo horší sociálny a psychologický komfort v triede, kde sa cítia kolektívom triedy menej prijímaní, tieto rozdiely sa v porovnaní s ostatnými skupinami u chlapcov štatisticky nepotvrdili. Naše výsledky upozorňujú na významne horšie emocionálne prežívanie telesne postihnutých dievčat v kolektíve triedy v porovnaní s bežnou populáciou stredoškôľáčok.

Uvedené zistenia vzhľadom na pomerne malú výskumnú vzorku nás nabádajú k istej opatrnosti v interpretácii. Na druhej strane však pripúšťame, že keby telesne postihnutí adolescenti vnímali svoj život podstatne negatívnejšie než ich zdraví spolužiaci, iste by sa to bolo prejavilo výraznejšie aj v ich hodnotení.

Uvedené parciálne zistenia spolu so sledovanými osobnostnými faktormi podrobíme ďalším štatistickým analýzám.

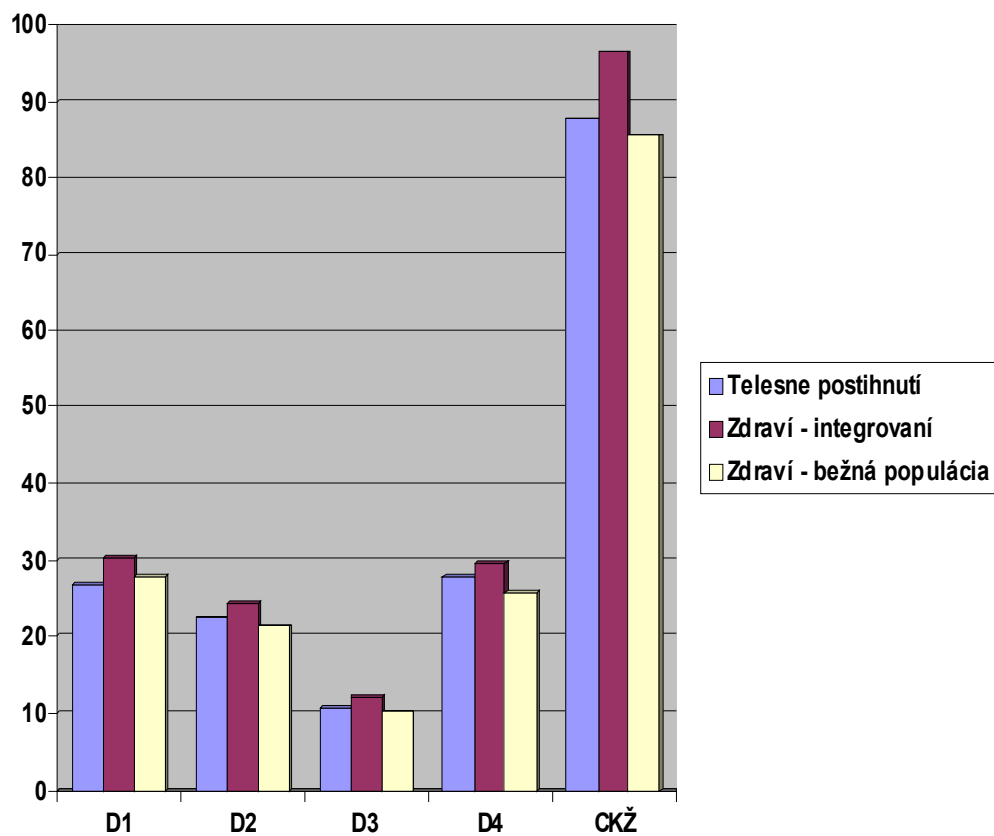
Literatúra:

- Fahrenberg, J., Myrtek, M., Schumacher, J., Brähler, E. (2001). *Dotazník životní spokojnosti*. Testcentrum : Praha.
- Juhás, J. (1990). *Dotazník sociálnej akceptácie*. Psychodiagnostické a didaktické testy, š.p. Bratislava.
- Kováč, D. (1996). *WHOQOL – Bref*. WHO-ÚEP SAV, Bratislava.
- Zimet G.D.; Dahlen, N.W.; Zimet, S.G.; Farley, G.K. (1988). The Multidimensional Scale of Perceived Social Support. *Journal of Personality Assessment*, s. 30-41.
- Požár, L. (1999). Školská integrácia a kvalita života postihnutých. *Psychológia a patopsychológia dieťaťa* 34, 3, s. 195-201.

KOUBEKOVÁ, Eva. Sociálne zdroje kvality života u adolescentov s telesným hendikepom so zreteľom na interpohlavné rozdiely. In HELLER, Daniel; PROCHÁZKOVÁ, Jana; SOBOTKOVÁ, Irena (ed.). *Psychologické dny 2004 : Svět žen a svět mužů : polarita a vzájemné obohacování : sborník příspěvků z konference Psychologické dny, Olomouc 2004*. Olomouc : Universita Palackého v Olomouci, 2005. Acta Universitatis Palackianae Olomucensis. Facultas Philosophica, Psychologica 35 - suppl. Plný text příspěvku o rozsahu 9 s. je dostupný na priloženém CD-ROM. ISBN 80-244-1059-1.

Obrazová příloha

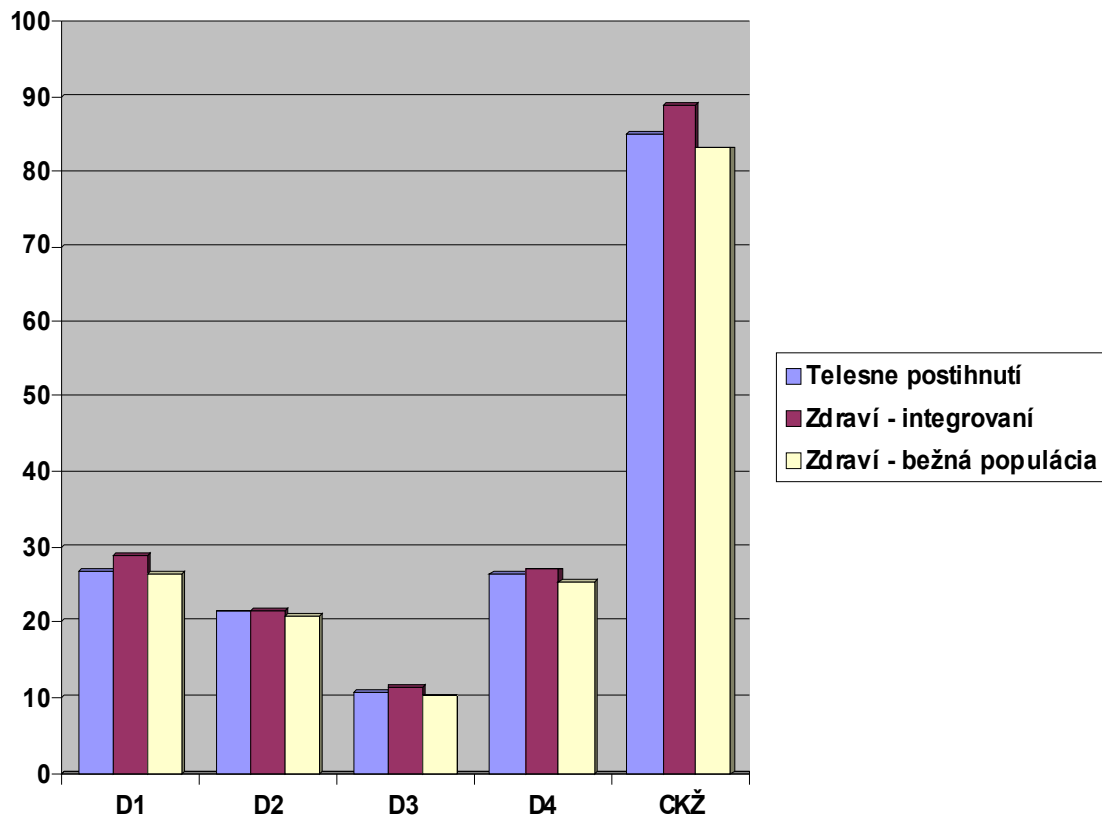
Graf 1. Porovnanie skupín v doménach kvality života (chlapci)

Legenda:

WHOQOL – BREF D1 – Fyzická doména D2 – Psychická doména
 D3 – Sociálna doména D4 – Environmentálna doména
 CKŽ – Celková kvalita života

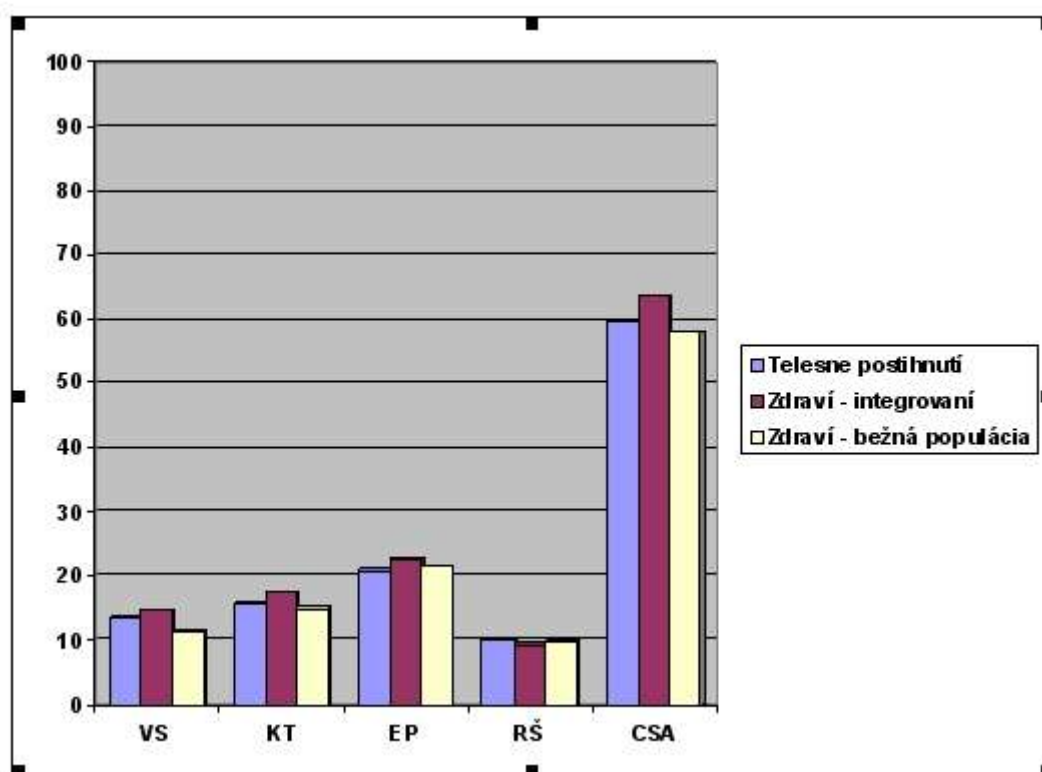
Graf 2. Porovnanie skupín v doménach kvality života (dievčatá)

Legenda:

WHOQOL – BREF D1 – Fyzická doména D2 – Psychická doména
 D3 – Sociálna doména D4 – Environmentálna doména
 CKŽ – Celková kvalita života

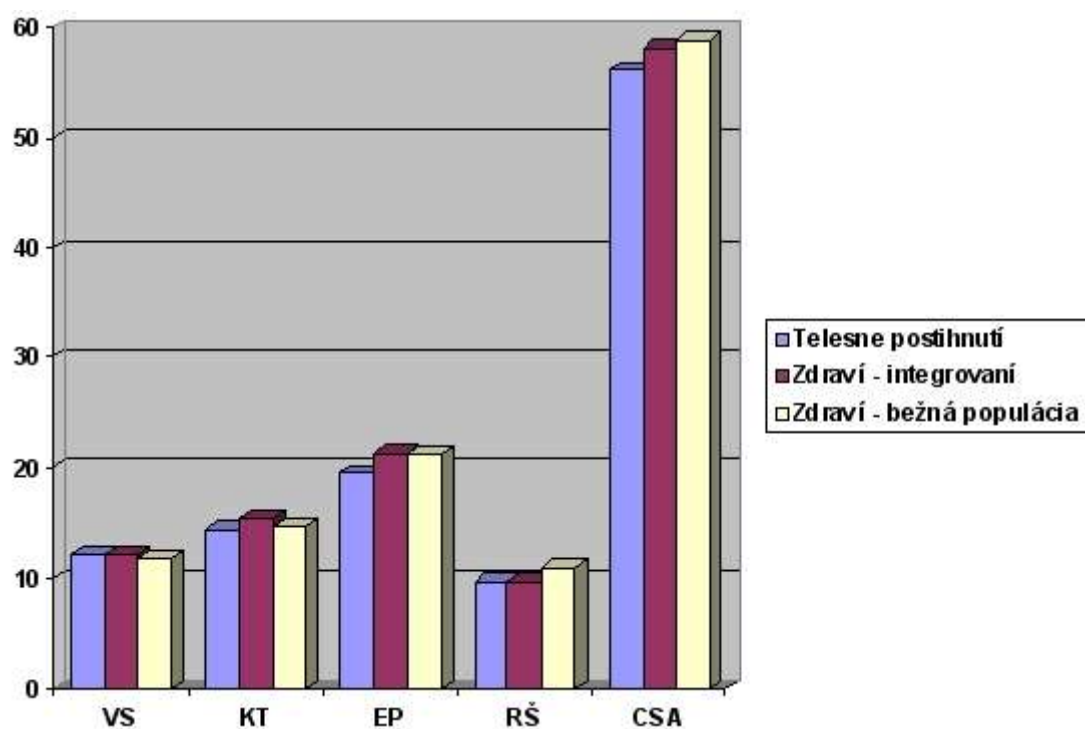
Graf 3. Porovnanie skupín v sociálnej akceptácii (chlapci)

Legenda:

Sociálna akceptácia VS – Vzťah k spolužiakom KT – Pohľad na kolektív triedy
 EP – Emocionálne prežívanie RŠ – Vzťah rodiny a školy
 CSA – Celková sociálna akceptácia

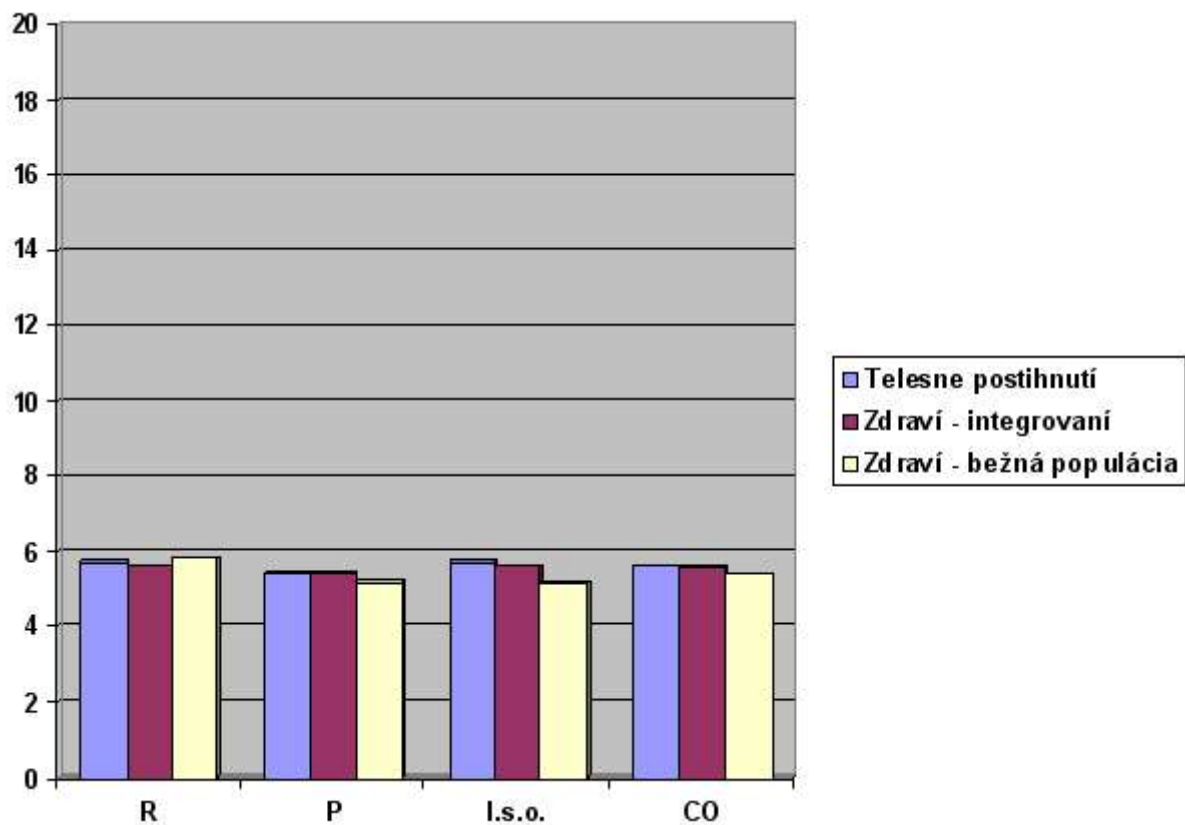
Graf 4. Porovnanie skupín v sociálnej akceptácii (dievčatá)

Legenda:

Sociálna akceptácia VS – Vťah k spolužiakom KT – Pohľad na kolektív triedy
 EP – Emocionálne prežívanie RŠ – Vzt'ah rodiny a školy
 CSA – Celková sociálna akceptácia

Graf 5. Porovnanie skupín v sociálnej opore (chlapci)

Legenda:

Sociálna opora

R – rodina P – priatelia

I.s.o. – iné signifikantné osoby

CO – celková opora

Graf 6. Porovnanie skupín v sociálnej opore (dievčatá)

